

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİM BECERİ DÜZEYLERİ

Gönderim Tarihi: 16.03.2017

Kabul Tarihi: 29.04.2017

İsmail ARICI*
Yasemin Nakşiye ANGIN**

Öz

İlahiyat Fakültesi mezunları gerek öğretmen olarak örgün din eğitimi alanında gerekse dini danışman, Kur'an kursu öğreticisi, müftü, vaiz, imam vb. meslekler yoluyla yaygın din eğitimi alanında görev yapmaktadırlar. Bu çerçevede, yapacakları görevlerde iletişim becerilerine sahip olmaları beklenen İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin hangi seviyede olduğu incelenmeye değer bir konudur. İşte bu araştırma mezun olma aşamasındaki İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerini tespit etmek amacıyla, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören 364 son sınıf öğrencisinden oluşan çalışma grubu üzerinde gerçekleştirilmiş nicel bir çalışmadır. Araştırmada, İletişim Becerileri Ölçeği (İBÖ) ve katılımcıların kişisel özellikleri ile ilgili çeşitli bağımsız değişkenlerin yer aldığı anket formu yoluyla veriler toplanmış ve bu veriler SPSS paket programında istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri yüksektir ve bu iletişim beceri düzeyleri cinsiyetlerine ve mezun oldukları lise türlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri ile bölümleri arasında anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Anahtar kelimeler: Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi öğretmeni, imam hatip lisesi (İHL) meslek dersleri öğretmeni, din hizmetleri, iletişim, iletişim beceri düzeyi.

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İDKAB Bölümü.
Assistant Professor, Ataturk University, Faculty of Theology, Department of Religious Culture and Moral Education. Erzurum/Turkey (isarici@hotmail.com).

** Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
Postgraduate Student, Ataturk University, Institute of Educational Sciences.
Erzurum/Turkey (naksiyeyasemin@gmail.com).

Communication Skills Level of Students in the Faculty of Theology

Abstract

Graduates of the Faculty of Theology is employed in various organized and widespread religious education fields such as teachers who teach religious education, religious counselors, Qur'an course teacher, mufti, preacher, imam and so on. In this context, it is important and worth to examine the level of their communication skills in the tasks they will undertake. In order to determine the level of communication skills of the senior students of the graduate school of the Faculty of Theology of Atatürk University, a quantitative study was carried out on a study group consisting of 364 senior students. Data were collected using a survey form that includes independent variables such as Communication Skills Scale (IBO) and personal characteristics of the participants, and were subjected to statistical analysis using SPSS statistical package. Results obtained have shown that communication skills of the students are high and these communication skill levels differ significantly with the gender and the high school they graduate. There was no significant difference between the levels of communication skills of students and their departments.

Keywords: Religious culture and ethics lesson, IHL vocational lesson teacher, religious services, communication, communication skill level.

1. Giriş

Sosyal bir varlık olarak sürekli çevresiyle etkileşim ihtiyacı içerisinde olan insanın, toplumsal bir varlığa dönüşmesini sağlayan en önemli unsur iletişimidir (Koca, 2014: 18).

İletişim, insan ilişkilerinin temelinde yer alan ve içinde bulunduğumuz çağın iletişim çağı olarak adlandırılmasına sebep olacak kadar önemli bir olgudur. İletişim sayesinde insanlar düşüncelerini açığa vurma, onları ifade etme ve değerlendirme imkânı elde ederler. Başkalarını anlama, onları etkileme, paylaşma, faydalı olma ya da bir başarı gösterme iletişim sayesinde mümkündür (Üstünel, 2011: 1).

İletişimin birçok tanımı yapılmış ve en genel anlamda bir bilgi-paylaşım tekniği olarak ele alınmıştır. Ancak insanlar bilgilerin dışında düşünce, duygu, inanç ve değerlerini de paylaşırlar. Dolayısıyla iletişim anlamların üretilmesi, iletilmesi ve değiştirilmesi olarak tanımlanabilir. Her iletişim olayında mesajı gönderen ile alan arasında az ya da çok bir değiş-tokuş vardır (Hökelekli, 2006: 207). Bu yönüyle dinamik bir süreç olan iletişim, gönderilen bir mesaj aracılığı ile oluşur. Bu mesajın verilmiş biçimi oldukça hızlı ve neredeyse otomatik olarak gerçekleştiğinden

genellikle üzerinde düşünmeyi gerektirmez. Ancak nitelikli bir iletişim söz konusu olduğunda, mesajın nasıl iletileceği üzerinde düşünmek önem kazanır (Kocayörük, 2011: 3). İletişimin özünde farkında olma, iç ve dış dünyanın bilincinde olma vardır. Bu durumda iletişim kurmak, kişinin hem kendi iç dünyasını -duygu, düşünce ve tutumlarını- iyi tanumasını, onların ne anlama geldiğini kavramasını, hem de karşısındaki kişinin davranışlarını gerçekçi bir şekilde değerlendirmesini gerektirir (Cüceloğlu, 2001: 67-68).

İnsan, doğuştan iletişime ilişkin bir donanımla dünyaya gelse de iletişim örüntüleri, iletişim becerileri bir anda insanın karşısına çıkmaz. Birey çevre ile etkileşime girerek iletişim kurmayı öğrenir. Bireylerin çevreleriyle sağlıklı iletişim kurmaları iletişim becerilerine sahip olmalarına bağlıdır (Gülbahçe, 2010: 14). İletişim becerisi en geniş anlamıyla; iletilerin uygun iletişim aracı ile gönderilmesi, bu araca uygun şekilde kodlamanın yapılması, iletilerin yapılarına dikkat edilmesi olarak ifade edilebilir (Görmüş ve diğerleri, 2013: 114). Yine iletişim becerisi, "Empati ve saygı becerilerini etkili bir biçimde kullanarak, duygu ve düşünceleri karşıdaki kişiye maske takmadan "ben dili" ile iletebilme, ben savaşı vermeden, başkalarını küçük görmeden kendi haklarını koruyabilme, etkin dinleyebilme, sözel olmayan mesajlarla sözel mesajların uyumunu dikkate alabilme biçiminde bireyin, karşısındaki kişilerle doyum verici, sağlıklı ilişkiler kurabilmesini sağlayan, bireyin toplum içinde yaşamasını kolaylaştıran öğrenilmiş davranışlardır." (Şahin, 1997'den akt.: Kadakal-Dölek, 2015: 7) şeklinde tanımlanabilir. İletişimin temeli diğer kişileri anlamak, özümsemek ve geri bildirimde bulunmak olduğundan (Özer, 2011: 20) kişilerin iletişim becerilerine sahip olmaları gerekmektedir. İletişim becerilerine sahip olmak sadece mesleki açıdan değil bedensel ve ruhsal sağlık açısından da oldukça önemlidir (Köylü, 2003: 10). İletişim becerilerine sahip olmanın aynı zamanda hayat boyu öğrenmeyi etkileyen temel faktörlerden biri olduğu da kabul edilmektedir (Adams, 2007'den akt.: Şimşek, 2013: 44). İletişim becerisine sahip kişiler, iletişim kurarken muhatabına saygıyı ve empatiyi esas alır, etkin dinleme tarzını benimser, ilişkilerinde dürüst ve şeffaf davranır, kendi haklarının yanında başkalarının haklarını da korumaya özen gösterirler. İletişim becerilerine sahip olmak bireylere aile içi, eşler arası ve ebeveyn çocuk arası ilişkilerde; eğitim, iş ve meslek alanlarındaki etkileşimlerde; sosyal hayat ve arkadaşlık ilişkilerinde sağlıklı, uzun süreli ve doyurucu ilişkilerin geliştirilmesini sağlama

yönünde olumlu katkılar sağlar (Karaca, 2016: 637). Temel iletişim becerilerinin eksik olduğu, iletişimin sağlıklı bir şekilde sürdürülemediği noktalarda ise iletişim çatışmaları meydana gelebilmekte, kesintiler, yanlış anlaşılmalara ve yanlış anlamalara peş peşe devam etmektedir (Keyifli, 2013: 73). Dolayısıyla nitelikli bir iletişim becerisi, her türlü insan ilişkisinde ve meslek alanında ilişkileri kolaylaştırıp tatmin edici hale getirebilmektedir. Öğretmenlik, avukatlık, politikacılık, pazarlamacılık, din görevliliği, yöneticilik vb. bazı meslekler vardır ki, bunlar insanlarla sürekli iç içe olmayı, onlarla sağlıklı ve etkili iletişim kurmak suretiyle onları etkilemeyi; onlarda duygu, düşünce, tutum ve davranış değişikliği meydana getirmeyi gerektirir. Bu meslekleri icra edenlerin başarısı, büyük ölçüde onların iletişim becerilerine ve ikna kabiliyetlerine bağlıdır (Certel, 2008: 145). Özellikle insanlarla daha fazla bir arada olunması gereken meslek alanlarında ve bu meslek alanlarına yönelik öğrenci yetiştiren yükseköğretim programlarında iletişim becerilerinin önemi daha da artmaktadır (Korkut, 2005: 143). Bu bağlamda çeşitli alanlarda meslek elemanı yetiştiren yükseköğretim programlarında öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerilerini ölçen birçok araştırma yapılmıştır (Bkz. Korkut, 2005: 144).

Konu öğretmenlik mesleği açısından incelendiğinde, etkili iletişim becerilerinin, öğretmenin mesleki ve kişisel özellikleri açısından önemli bir yere sahip olduğu ileri sürülebilir. Çünkü öğrenme süreci en genel anlamda bir iletişim sürecidir. Bu süreçte, mesaj alışverişinin anlamlı olması, öğretmenin yeterlikleri ile ilgilidir (Baykara-Pehlivan, 2005: 17). Bireyin kendini iyi ifade edebilmesi ve karşısındakini daha iyi anlayabilmesi için kişinin uygun dinleme ve konuşma alışkanlıkları kazanmış olması gerekir. Bir iletişim mesleği olan öğretmenlikte de etkili olabilmek için iyi bir iletişim becerisine sahip olmak önemli mesleki yeterliklerin başında gelmektedir. (Dilekmen ve diğerleri, 2008: 224). Kısaca öğretmenin ders içinde veya ders dışında öğrenciler üzerinde olumlu etki oluşturabilmesi, etkin iletişim becerilerine sahip olmasına bağlıdır (Üstünel, 2011: 30). Din görevliliği veya din alanında öğretmenlik yapacak kişilerin de alan bilgisine sahip olmaları yanında iletişim, halkla ilişkiler gibi alanlarda yetkin olmaları gerektiği gözden uzak tutulmamalıdır (Sağlam, 2009: 84). Bu çerçevede, iletişim becerilerinin hizmet öncesinde öğretmen adaylarına kazandırılması önem kazanmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde, iletişimi öğretmen adayları açısından ele alan araştırmaların büyük çoğunluğunun;

öğretmen adaylarının iletişim beceri düzeyleri (Çetinkanat, 1998; Saracaloğlu ve diğerleri, 2001; Yılmaz ve Çimen, 2008; Dilekmen ve diğerleri, 2008; Günay, 2003), iletişim algılarının incelenmesi (Bozkurt Bulut, 2004; Özerbaş ve diğerleri, 2007; Tepeköylü, ve diğerleri, 2009), iletişim becerilerine yönelik görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yılmaz ve diğerleri, 2009; Saracaloğlu ve diğerleri, 2009; Çevik, 2011; Çiftçi ve Taşkaya, 2010; Yılmaz ve diğerleri, 2010; Karasakaloğlu ve diğerleri, 2010) ile iletişim becerilerinin değerlendirilmesi (Kılıcıl ve diğerleri, 2009; Kılıçoğlu ve diğerleri, 2011) gibi konular üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Akt.: Elkatmış ve Ünal, Haziran, 2014). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmenlerinin iletişim beceri düzeylerine yönelik gerçekleştirilen bir araştırmada da, görüşmeye katılan öğretmenlerin değerlendirmelerine yer verilmiş, buna göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin insan ilişkileri ve iletişim becerileri olumlu ve olumsuz deneyimlerle örneklendirilmiştir. Bu araştırmada olumsuz örneklerin sayıca daha çok olduğu ortaya çıkmış ve bunun sonucunda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni yetiştiren öğretim programlarında öğrenim gören öğrencilerle, insan ilişkileri ve iletişim becerileri konusunda araştırma yapılması önerilmiştir (Karabulut-Yaldız, 2010: 74-77).

Bu araştırma ise çeşitli din eğitimi ve din hizmetleri alanlarında görev alacak İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerini incelemeyi amaçlamaktadır. İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin mezun olduktan sonra imam, uzman, vaiz, Kur'an kursu öğreticisi gibi din hizmetleri sınıfında yer alan bir pozisyonda ya da Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi/İHL meslek dersleri öğretmeni olarak örgün eğitimde çalışmaları muhtemeldir. Bu durum, ilgili öğrenciler için belli başlı bazı yeterlik ve niteliklere sahip olma gereğini doğurmaktadır. Bunlar arasında, çeşitli özellikleri taşıyan farklı kitlelere ulaşım tebliğ, irşat gibi etkinliklerde bulunmaktan problem çözme ve rehberlik etmeye kadar liyakati içeren birçok başlık ele alınabilir. Bütün bunların etkili ve başarılı birer faaliyete dönüşmesi ise iletişim hakkında bilgi, beceri ve donanıma sahip olunmasına bağlıdır (Koç, 2016: 13; Ev, 2015: 86,93). Son yıllarda din hizmetleri sınıfında yer alan dini rehberlik faaliyetleri de kendini göstermeye başlamıştır. Dini rehberlik faaliyetleri, bu hizmeti yürütenlerin temel empati, uyum, sözsüz düzeyde pürüzsüz etkileşim, kendini etkili biçimde tanıtmak gibi bazı iletişim becerilerine sahip olmalarını gerektirir (Ege, 2015: 51-53). Mesleki yeterliliğin, her meslek

alanında olmakla birlikte, din hizmetlerinde görev alacak kimselerde daha da gerekli olduğu ileri sürülebilir. Bu nedenle, din hizmetleri gibi hassas görevlere aday olanların mesleki bilgi, beceri ve genel kültür bakımından iyi yetişmeleri, hem kurumsal açıdan hem de toplumsal açıdan önem taşımaktadır (Kaya ve Turan 2013: 8-9).

Kısaca; bireylerin iletişim becerilerine ne derecede sahip olduklarının tespit edilmesi, sahip oldukları becerilerin daha da geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapmak açısından gereklidir (Korkut-Owen, 2014: 53). Ancak üniversite öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerini inceleyen araştırmalar arasında, gerek din görevlisi gerekse öğretmen olarak görev yapmaları beklenen İlahiyat Fakültesi öğrencileriyle ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Böyle bir araştırmaya duyulan ihtiyaç nedeniyle, bu çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri incelenmiştir. Örgün ve yaygın din eğitiminin çeşitli alanlarında görev yapmaları beklenen ve bu görevlerini yerine getirirken iletişim becerileri açısından yetişmiş olması gereken İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim becerilerinin hangi düzeyde olduğunun tespit edilmesi önemlidir. İşte bu araştırma İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim becerisine sahip olma düzeylerini ve bu düzeyler ile hangi değişkenler arasında farklılaşma olduğunu tespit etme amacını taşımaktadır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki soruya cevap aranmaktadır:

- İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri nasıldır?

Araştırmanın alt soruları da şunlardır:

- İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

- İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri ile bölümleri arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

- İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri ile mezun oldukları lise türleri arasında anlamlı bir farklılaşma var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Model

Araştırma nicel desen üzerine kurgulanmıştır. Bağımlı değişken olan İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin, bağımsız değişkenler olan cinsiyetlerine, öğrenim

gördükleri bölümlerine, mezun oldukları lise türlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelendiği için, “Nedensel Karşılaştırma” modeline uygundur (Balcı, 2005: 190).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın evreni 2016-2017 öğretim yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören tüm son sınıf öğrencileridir. Katılımcıların hepsine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ulaşılabilen toplam 364 öğrenci araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplamak üzere İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerini belirlemeye yönelik olarak Korkut-Owen ve Bugay (2014) tarafından geliştirilen İletişim Becerileri Ölçeği (İBÖ) ve öğrencilerin kişisel özelliklerini tespit etmeye yönelik olarak hazırlanan soruların yer aldığı anket formu kullanılmıştır. Korkut-Owen ve Bugay (2014) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda geliştirilen İBÖ'nün 25 maddeli ve dört faktörlü bir yapı oluşturduğu belirlenmiştir. İlk faktörde yer alan maddeler “İnsanları oldukları gibi kabul ederim” gibi temel iletişim ilkelerine ya da “Başkaları konuşurken yanıt vermeden önce onların sözlerini bitirmelerini beklerim” gibi temel iletişim becerilerine işaret ettiği için, 10 maddeden oluşan bu faktör “İletişim İlkeleri ve Temel Beceriler (İİTB)” olarak adlandırılmıştır. İkinci faktörde yer alan maddelerin “Düşüncelerimi istediğim zaman anlaşılır biçimde ifade edebilirim” maddesindeki gibi kendini ifade etmeye yönelik olması nedeni ile 4 maddeden oluşan bu faktör “Kendini İfade Etme (KİE)” olarak isimlendirilmiştir. Üçüncü faktörde yer alan maddeler, “Birisini dinlerken söylenenlerin altında yatan duyguları anlayabilirim.” gibi sözel olmayan mesajları anlayabilme ya da aktif dinlemeye yönelik olduğu için 6 maddeden oluşan bu faktör “Etkin Dinleme ve Sözel Olmayan İletişim (EDSÖİ)” olarak isimlendirilmiştir. Son faktör “Diğer insanlarla kolaylıkla sohbet başlatabilirim” maddesindeki gibi diğer insanlarla kolayca iletişim başlatmaya, insanlara ilgi duymaya yönelik olduğu için 5 maddeden oluşan bu faktör de “İletişim Kurmaya İsteklilik (İKİ)” olarak isimlendirilmiştir. İBÖ'nün maddeleri 5'li Likert tipindedir. Bireylerden ölçekteki her bir maddenin karşısında yer alan, (5) her zaman, (4) sıklıkla, (3) bazen, (2) nadiren ve (1) hiç bir zaman seçeneklerinden birisini seçmeleri istenmektedir. Böylece Ölçeğin tümünden alınabilecek en düşük puan 25, en yüksek,

puan ise 125'dir. Birinci alt faktörden alınabilecek en düşük puan 10, en yüksek puan 50'dir. İkinci alt faktörden alınabilecek en düşük puan 4, en yüksek puan 20'dir. Üçüncü alt faktörden alınabilecek en düşük puan 6, en yüksek puan 30'dur. Dördüncü alt faktörden alınabilecek en düşük puan 5, en yüksek puan ise 25'dir. Puanın yüksekliği bireyin kendisini iletişim becerileri konusunda başarılı algıladığı biçiminde değerlendirilmektedir.

2.4. İşlem

Araştırmada kullanılan Ölçek için önce Ölçeği geliştiren öğretim üyesinden gerekli izin alınmıştır. Daha sonra, anket formu öğrencilere sınıf ortamında araştırmacılar tarafından uygulanmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü olan öğrencilerin katılımına dikkat edilmiştir. Uygulama yaklaşık olarak 20 dakika sürmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde ve istatistiksel analizlerde SPSS paket programı kullanılmıştır. İlk olarak ölçekten elde edilen puanlar ve öğrencilerin kişisel özellikleriyle ilgili olarak betimsel istatistik teknikleri kullanılarak, frekans ve yüzde dağılımları v.b. tespit edilmiştir. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan; İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri ile bağımsız değişkenler olan; cinsiyet, bölüm ve mezun olunan lise türü arasında farklılaşma olup olmadığını test etmek için iki alt kategoriye sahip değişkenler için İlişkisiz Örneklem T-Testi (One-Sample T Test) uygulanmıştır. İki'den fazla alt kategoriye sahip değişkenler için de, Bağımsız Örneklem İçin Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) testi uygulanmıştır. İstatistiksel analizlerde 0.05 anlamlılık düzeyi esas alınmıştır.

3. Bulgular

Bu kısımda, öncelikle araştırmanın bağımsız değişkenleri olan cinsiyet, bölüm ve mezun olunan lise türüne ilişkin frekans ve yüzdeler dağılımları tablolar halinde sunulmuştur. Daha sonra araştırmanın temel problemi olan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeyleri nasıldır? sorusuna cevap aramak için katılımcıların İBÖ'den aldıkları puanları ile ilgili betimsel istatistik teknikleri kullanılarak elde edilen bulgular tablolar halinde verilmiştir. En sonunda da araştırmanın alt sorularına cevap aramak için gerçekleştirilen analizler sonucu elde edilen bulgular tablolar halinde sunulup, açıklanmıştır.

3.1. Katılımcıların Cinsiyetleri, Bölümleri ve Mezun Oldukları Lise Türüne İlişkin Dağılımlar

3.1.1. Katılımcıların Cinsiyetlerine İlişkin Dağılımlar

Tablo 1’de katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları verilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	Sayı	%
Kız	239	65,7
Erkek	125	34,3
Toplam	364	100

Tablo 1’e göre, araştırmaya katılan öğrencilerin, % 65,7’si (239) kız, % 34,3’ü (125) ise erkektir. Araştırmaya katılanların çoğunluğunun kızlardan oluştuğu görülmektedir.

3.1.2. Katılımcıların Bölümlerine İlişkin Dağılımlar

Tablo 2’de katılımcıların bölümlerine göre dağılımları verilmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Bölümlerine Göre Dağılımları

Bölüm	Sayı	%
İlahiyat	232	63,7
İDKAB	132	36,3
Toplam	364	100

Araştırmaya katılan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden 232’si İlahiyat programında, 132’si İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü’nde (İDKAB) öğrenim görmektedir. İlahiyat Fakültesi programında öğrenim gören katılımcılar çalışma grubunun % 63,7’sini, İDKAB programında öğrenim gören katılımcılar ise % 36,3’ünü oluşturmaktadır.

3.1.3. Mezun Olunan Lise Türüne İlişkin Dağılımlar

Tablo 3’de katılımcıların mezun oldukları lise türüne ilişkin dağılımları verilmektedir.

Tablo 3: Katılımcıların Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Dağılımları

Lise	Sayı	%
İHL	141	38,7
Genel Lise	85	23,4
Anadolu İHL	75	20,6
Diğer	63	17,3
Toplam	364	100

Tablo 3'e göre, katılımcıların % 38,7'si (141 katılımcı) İmam Hatip Lisesi'nden (İHL), % 23,4'ü (85 katılımcı) genel liseden, % 20,6'sı (75 katılımcı) Anadolu İHL'den, % 17,3'ü (63 katılımcı) diğer liselerden mezun olmuştur. Bu durumda araştırmaya katılan İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin büyük kısmının İHL'den mezun olduğu söylenebilir. Dağılımda dikkat çeken bir nokta da genel ve çeşitli meslek liselerinden mezun olanların sayısının fazlalığıdır. İlahiyat gibi belirli (Arapça, Kuran-ı Kerim gibi) altyapı gerektiren bir fakülteye İHL dışından çok sayıda öğrencinin gelmesi ayrıca incelenmesi ve değerlendirilmesi gereken bir husus olarak düşünülmektedir.

3.2. Katılımcıların İletişim Beceri Düzeyleri

Tablo 4'de katılımcıların İBÖ'den aldıkları puanlara yönelik istatistiksel bilgileri verilmiştir.

Tablo 4: İBÖ'den Elde Edilen Puanlara Yönelik İstatistiksel Bilgiler

Beceri	N	Madde Sayısı	X	S	En Düşük	En Yüksek
İBÖ Genel	364	25	98,33	9,91	66	124
İİTB	364	10	40	4,52	22	50
KİE	364	4	15,42	2,64	5	20
EDSOİ	364	6	23,95	3,08	13	30
İKİ	364	5	18,95	2,91	8	25

Tablo 4'e göre, toplam 364 öğrencinin katıldığı, 25 maddelik Ölçek'ten elde edilen puanların ortalaması, $X = 98,33$ standart sapması da, $S = 9,91$ 'dir. Alınan en düşük puan 66, en yüksek puan ise 124'dür. Ölçek'ten alınabilecek en yüksek puana (125) yakın puan bu araştırmada alınmıştır ve Ölçek'ten alınabilecek en düşük puan 25 iken bu

araştırmada alınan en düşük puan 66'dır. Ölçeğin 1. Alt faktörü olan İİTB'nin ortalaması, $X = 40$ standart sapması da, $S = 4,52$ 'dir. Alınan en düşük puan 22, en yüksek puan 50'dir. Ölçeğin 2. Alt faktörü olan KİE'nin ortalaması, $X = 15,42$ standart sapması ise, $S = 2,64$ 'dür. Alınan en düşük puan 5 iken, en yüksek puan 20'dir. Ölçeğin 3. Alt faktörü olan EDSOİ'nin ortalaması, $X = 23,95$ standart sapması da, $S = 3,08$ 'dir. Alınan en düşük puan 13, en yüksek puan 30'dur. Ölçeğin 4. Alt faktörü olan İKİ'nin ortalaması ise, $X = 18,95$ standart sapması da, $S = 2,91$ 'dir. Alınan en düşük puan 8 ve en yüksek puan 25'dir. Katılımcıların aldıkları puanlara yönelik istatistiksel bilgiler İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin iletişim becerilerinin genel olarak yüksek olduğunu göstermektedir.

3.3. Katılımcıların İletişim Beceri Düzeyleri ile Cinsiyetleri Arasındaki Farklılaşma

Erkek ve kız öğrencilerin İBÖ'den ve alt faktörlerden elde ettikleri puanların ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın önemliliği İlişkizisiz Örneklem t-Testi ile test edilmiş ve sonuçlar, Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların İletişim Beceri Toplam Puan Ortalamalarının Cinsiyetlerine Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik T-Testi Sonuçları

Beceri	Cinsiyet	N	X	S	Sd	t	p
İBÖ Genel	Kız	239	99,97	9,24	362	4,503	0,000
	Erkek	125	95,18	10,39			
İİTB	Kız	239	40,54	4,38	362	3,175	0,002
	Erkek	125	38,98	4,61			
KİE	Kız	239	15,68	2,40	362	2,638	0,009
	Erkek	125	14,92	2,98			
EDSOİ	Kız	239	24,43	2,99	362	4,249	0,000
	Erkek	125	23,02	3,04			
İKİ	Kız	239	19,31	2,78	362	3,357	0,001
	Erkek	125	18,26	3,01			

Yapılan t-Testi analizi sonucuna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri ve iletişim beceri toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma vardır [$t(362)=4,503$, $p<.05$]. Yine alt

faktörlerin tümünde de öğrencilerin toplam puan ortalamaları ve cinsiyetleri arasında anlamlı farklılaşmalar vardır (İİTB: $[t(362)=3,175, p<.05]$; KİE: $[t(362)=2,638; p<.05]$, EDSOİ: $[t(362)=4,249, p<.05]$; İKİ: $[t(362)=3,357, p<.05]$). Kız öğrencilerin iletişim beceri puanlarının ortalamaları $X=99,97$ iken, erkek öğrencilerin iletişim beceri puanlarının ortalamaları $X=95,18$ 'dir. Bulgulara göre, kız öğrencilerle erkek öğrencilerin iletişim beceri puanları arasında önemli düzeyde bir farklılaşma vardır ve kız öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri erkek öğrencilere göre daha yüksektir. Bu durum; cinsiyetin, öğrencilerin iletişim becerilerini etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

3.4. Katılımcıların İletişim Beceri Düzeyleri İle Bölümleri Arasındaki Farklılaşma

İlahiyat ve İDKAB programında öğrenim gören öğrencilerin İBÖ'den elde ettikleri puanların ortalamaları, standart sapmaları ve bu ortalamalar arasındaki farkın önemliliği İlişkisiz Örneklem t-Testi ile test edilmiş ve sonuçlar, Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların İletişim Beceri Toplam Puan Ortalamalarının Bölümlerine Göre Farklılaşma Durumuna Yönelik T-Testi Sonuçları

Beceri	Bölüm	N	X	S	Sd	t	p
İBÖ Genel	İlahiyat	232	97,90	10,23	362	-1,088	0,277
	İDKAB	132	99,08	9,30			
İİTB	İlahiyat	232	40,08	4,74	362	443	0,658
	İDKAB	132	39,86	4,12			
KİE	İlahiyat	232	15,28	2,72	362	-1,345	0,179
	İDKAB	132	15,67	2,48			
EDSOİ	İlahiyat	232	23,75	3,25	362	-1,651	0,100
	İDKAB	132	24,30	2,73			
İKİ	İlahiyat	232	18,79	2,88	362	-1,434	0,153
	İDKAB	132	19,24	2,94			

Yapılan t-Testi analizi sonucuna göre, araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri programlar ve iletişim beceri

puanlarının ortalamaları arasında anlamlı bir farklılaşma yoktur. [t(362)=-1,088, p>.05]. Yine alt faktörlerin hiçbirinde de öğrencilerin toplam puan ortalamaları ve bölümleri arasında anlamlı farklılaşmalar tespit edilememiştir (İİTB: [t(362)= -443, p>.05]; KİE: [t(362)= -1,345, p>.05]; EDSOİ: [t(362)= -1,651, p>.05]; İKİ: [t(362)= -1,434, p>.05]). Bulgulara göre, İlahiyat programında öğrenim gören öğrenciler ile İDKAB programında öğrenim gören öğrencilerin iletişim beceri puanları arasında önemli düzeyde bir farklılaşma yoktur.

3.5. Katılımcıların İletişim Beceri Düzeyleri İle Mezun Oldukları Lise Türleri Arasındaki Farklılaşma

Araştırmaya katılan öğrencilerin mezun oldukları lise türü değişkenine göre iletişim beceri puanlarının ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 7'de verilmiştir.

Beceri	Lise	N	X	S
İBÖ Genel	İHL	141	96,09	10,41
	Genel Lise	85	98,94	7,95
	Anadolu İHL	75	101,65	9,44
	Diğer	63	98,52	10,60
İİTB	İHL	141	39,17	4,96
	Genel Lise	85	40,32	3,67
	Anadolu İHL	75	41,14	4,66
	Diğer	63	40,04	4,04
KİE	İHL	141	15,04	2,73
	Genel Lise	85	15,38	2,40
	Anadolu İHL	75	16,08	2,56
	Diğer	63	15,52	2,71
EDSOİ	İHL	141	23,05	3,22
	Genel Lise	85	24,24	2,66
	Anadolu İHL	75	25,16	2,57
	Diğer	63	24,11	3,26
İKİ	İHL	141	18,82	2,88
	Genel Lise	85	18,97	2,51
	Anadolu İHL	75	19,26	2,98
	Diğer	63	18,84	3,35

Tablo 7'deki bulgular incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerden Anadolu İHL mezunlarının hem genel iletişim beceri ortalamalarının hem de alt faktörlerin tümünün ortalamalarının diğer lise türlerinden mezun olanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. İBÖ Genel: İHL'nin puan ortalaması $X = 96,09$ standart sapması $S = 10,41$; genel lisenin puan ortalaması $X = 98,94$ standart sapması $S = 7,95$; Anadolu İHL'nin puan ortalaması $X = 101,65$ standart sapması $S = 9,44$; diğer liselerin puan ortalaması $X = 98,52$ standart sapması $S = 10,60$ 'dır. İİTB: İHL'nin puan ortalaması $X = 39,17$ standart sapması $S = 4,96$; genel lisenin puan ortalaması $X = 40,32$ standart sapması $S = 3,67$; Anadolu İHL'nin puan ortalaması $X = 41,14$ standart sapması $S = 4,66$; diğer liselerin puan ortalaması $X = 40,04$ standart sapması $S = 4,04$ 'dür. KİE: İHL'nin puan ortalaması $X = 15,04$ standart sapması $S = 2,73$; genel lisenin puan ortalaması $X = 15,38$ standart sapması $S = 2,40$; Anadolu İHL'nin puan ortalaması $X = 16,08$ standart sapması $S = 2,56$; diğer liselerin puan ortalaması $X = 15,52$ standart sapması $S = 2,71$ 'dir. EDSOİ: İHL'nin puan ortalaması $X = 23,05$ standart sapması $S = 3,22$; genel lisenin puan ortalaması $X = 24,24$ standart sapması $S = 2,66$; Anadolu İHL'nin puan ortalaması $X = 25,16$ standart sapması $S = 2,57$; diğer liselerin puan ortalaması $X = 24,11$ standart sapması $S = 3,26$ 'dır. İKİ: İHL'nin puan ortalaması $X = 18,82$ standart sapması $S = 2,88$; genel lisenin puan ortalaması $X = 18,97$ standart sapması $S = 2,51$; Anadolu İHL'nin puan ortalaması $X = 19,26$ standart sapması $S = 2,98$; diğer liselerin puan ortalaması $X = 18,84$ standart sapması $S = 3,35$ 'dir.

Grupların iletişim beceri toplam puan ortalamaları arasında gözlenen farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemek üzere Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmış, sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların İletişim Beceri Puanlarının Mezun Oldukları Lise Türlerine Göre Varyans Analizi Sonuçları

Beceri	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
İBÖ Genel	Gruplar Arası	1564,079	3	521,360	5,509	0,001
	Gruplar İçi	34068,017	360	94,633		
	Toplam	35632,096	363			
İİTB	Gruplar Arası	203,410	3	67,803	3,388	0,018
	Gruplar İçi	7205,588	360	20,016		
	Toplam	7408,997	363			
KİE	Gruplar Arası	53,522	3	17,841	2,597	0,052
	Gruplar İçi	2473,167	360	6,870		
	Toplam	2526,690	363			
EDSOİ	Gruplar Arası	231,450	3	77,150	8,653	0,000
	Gruplar İçi	3209,660	360	8,916		
	Toplam	3441,110	363			
İKİ	Gruplar Arası	10,606	3	3,535	,417	0,741
	Gruplar İçi	3055,600	360	8,488		
	Toplam	3066,206	363			

Uygulanan varyans analizi sonucuna göre, öğrencilerin genel iletişim beceri düzeyleri ile mezun oldukları lise türleri arasında anlamlı bir fark vardır [F(3-360)= 5,509, p<.05]. Alt faktörlerden İİTB ve EDSOİ ile mezun olunan lise türü değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmalar vardır. Alt faktörlerden KİE ve İKİ ile mezun olunan lise türü değişkeni arasında ise anlamlı farklılaşmalar tespit edilememiştir. (İİTB: [F(3-360)= 3,388, p<.05], KİE: [F(3-360)= 2,597, p>.05], EDSOİ: [F(3-360)= 8,653, p<.05], İKİ: [F(3-360)= ,417, p>.05]).

Bulgular, öğrencilerin genel iletişim beceri düzeyleri ortalama puanlarının, mezun oldukları lise türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin mezun oldukları lise türlerinin, iletişim becerilerini etkileyen bir faktör olarak görülebileceğini göstermektedir.

Gruplar arasındaki farkın kaynağını belirlemek üzere LSD Post-Hoc Çoklu Karşılaştırma testi uygulanmış, test sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların İletişim Becerisi Toplam Puan Ortalamalarının Lise Türü Değişkenine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin LSD Testi Sonuçları

Beceri	Ders	X	İHL	Genel Lise	Anadolu İHL	Diğer
İBÖ Genel	İHL	96,09		*	*	
	Genel Lise	98,94				
	Anadolu İHL	101,65				
	Diğer	98,52				
İİTB	İHL	39,17			*	
	Genel Lise	40,32				
	Anadolu İHL	41,14				
	Diğer	40,04				
EDSOİ	İHL	23,05		*	*	*
	Genel Lise	24,24				
	Anadolu İHL	25,16				
	Diğer	24,11			*	

LSD Testi sonuçları, öğrencilerin genel iletişim beceri düzeyleri ile mezun oldukları lise türleri arasındaki anlamlı farklılaşmanın, Anadolu İHL ve genel lise ile İHL arasında gerçekleştiğini göstermektedir. Bulguya göre, Anadolu İHL'den ve genel liseden mezun olanların iletişim beceri düzeyleri İHL'den mezun olanlardan istatistiksel olarak anlamlı oranda yüksektir. İstatistiksel analiz sonucu ortaya çıkan diğer bulgulara göre de, alt faktörlerin ilki olan İİTB 'de yine Anadolu İHL ile İHL arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Buna göre Anadolu İHL'den mezun olanların iletişim beceri düzeyleri İHL'den mezun olanlardan anlamlı oranda yüksektir. EDSOİ'de ise anlamlı farklılaşmanın genel lise, Anadolu İHL ve diğer liselerle İHL arasında ve Anadolu İHL ile diğer liseler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bulguya göre genel liselerden, Anadolu İHL'den ve diğer liselerden mezun olanların iletişim beceri düzeyleri İHL'den mezun olanlardan ve ayrıca Anadolu İHL'den mezun olanların iletişim becerileri diğer liselerden mezun olanlardan istatistiksel olarak anlamlı oranda yüksektir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, 2016 yılında Erzurum İli Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören toplam 364 son sınıf öğrencisinin iletişim beceri düzeyleri tespit edilmiş ve bu iletişim beceri düzeylerinin; cinsiyetlerine, bölümlerine ve mezun oldukları lise türlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Araştırma bulgularına göre, öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri yüksektir. Öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri ile cinsiyetleri ve mezun oldukları lise türleri arasında anlamlı farklılaşmalar vardır. Öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri ile bölümleri arasında ise anlamlı bir farklılaşma yoktur.

Hem çeşitli kademe ve türde örgün eğitim kurumlarında öğretmen olma, hem çeşitli yaygın eğitim kurumlarında din görevlisi olarak çalışma hem de İlahiyat eğitiminin gerektirdiği yeterliliklerle ilişkili farkı meslek dallarında görev alma fırsatları bulunan İlahiyat ve İDKAB öğrenimi gören öğrencilerin yapacakları mesleklerde iletişim becerilerine sahip olmaları gerekmekte ve beklenmektedir. Bu doğrultuda onların; özel olan ve olmayan mesajlara duyarlılık, etkili olarak dinleme ve etkili olarak tepki verme biçiminde ifade edebileceğimiz (Korkut-Owen, 2014: 52) iletişim becerisine, yüksek düzeyde sahip olmaları önem arz etmektedir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin ileride yapacakları görev ve sorumluluklarını yerine getirirken olumlu, yapıcı ve yüksek düzeyde iletişim becerisine sahip olmaları din eğitimi hizmetlerinin başarıya ulaşmasında gereklidir. Bu nedenle; araştırma sonucuna göre çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin yüksek düzeyde bir iletişim becerisine sahip olmaları önemlidir.

Araştırma bulgularından biri de öğrencilerin iletişim becerilerinin cinsiyetlerine göre farklılaştığıdır. Kız öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri erkek öğrencilerden istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde yüksektir. Buna göre, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek bir iletişim beceri düzeyine sahip olduklarını söyleyebiliriz. Cinsiyet iletişimde önemli bir değişken olarak ele alınmaktadır. Aksi bulgular olsa da (Çevik, 2011; Çiftçi ve Taşkaya, 2010; Dilekmen ve diğerleri, 2008; Baykara-Pehlivan, 2005; Saracaloğlu ve diğerleri, 2001; Yılmaz ve Çimen, 2008 akt.: Elkatmış ve Ünal, 2014; Gülbahçe, 2010; Dilekmen ve diğerleri, 2008) yapılan bir dizi çalışmanın sonucuna bağlı olarak kadın ve erkeklerin iletişim becerilerinin farklılaştığı ve kadınların daha yüksek düzeyde iletişim becerilerine sahip olduğu ifade edilmektedir

(Çetinkaya, 2011; Kılıçoğlu ve diğerleri, 2011; Özerbaş ve diğerleri, 2007; Kılıçgil ve diğerleri, 2009; Yeşil, 2010 akt.: Elkatmış ve Ünal, 2014; Korkut-Owen, 2014; Demir ve Can, 2015; Koç ve diğerleri, 2015). Araştırmalar kadınların beklentilerini, düşündüklerini, kaygılarını daha sık ve daha açık ifade edebildiklerini göstermektedir. Ayrıca kadınların derin arkadaşlık ilişkilerine erkeklerden daha fazla önem verdiklerini diğer insanlara karşı daha duyarlı, sevgi dolu, incelikli, insanlarla olmayı seven özellikler gösterdiklerini vurgulayan çalışmalara da rastlanmaktadır (Tepeköylü ve diğerleri, 2009). Dolayısıyla kız ve erkek öğrencilerin iletişim becerilerindeki bu farklılığı yorumlarken yetiştirme biçimlerini ve çevresel faktörleri incelemek daha isabetli olabilir.

Araştırma bulgularından bir diğeri de, öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri ile bölümleri arasında anlamlı bir şekilde farklılaşma olmadığıdır. Araştırmanın öğrencilerin iletişim becerilerinin bölümlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığına yönelik bu bulgusu, öğretmen ve din görevlilerinden beklenen en önemli yeterlik alanlarından biri olan iletişim becerisine sahip olma açısından İDKAB ve İlahiyat lisans programında öğrenim gören öğrenciler arasında bir fark olmadığını göstermektedir. Aslında İDKAB bölümü programında öğretmenlik meslek bilgisi dersleri ve farklı genel kültür derslerinin yer alması (<http://eobs.atauni.edu.tr/Default.aspx>) İDKAB bölümünde öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerilerinin, İlahiyat lisans programında öğrenim gören öğrencilerden daha yüksek olmasını öngörmeye neden olabilir. Ancak araştırmanın bu bulgusuna göre İDKAB ve İlahiyat lisans programında öğrenim gören öğrenciler arasında iletişim becerileri noktasında bir farklılaşma yoktur. İlahiyat lisans programında Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim, Din Eğitimi, Psikoloji gibi derslerin (<http://eobs.atauni.edu.tr/Default.aspx>) İlahiyat Lisans programında öğrenim gören öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirmelerine katkı yaptığı ve bunun iletişim becerileri açısından İDKAB bölümünde öğrenim gören öğrencilerle aralarında anlamlı bir fark olmamasına neden olduğu ileri sürülebilir.

Bir diğer araştırma bulgusu da, öğrencilerin iletişim beceri düzeyleri ile mezun oldukları lise türleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğudur. Bu bulgu, öğrencilerin iletişim becerilerinin, mezun oldukları liselere göre değiştiği sonucuna ulaştırmaktadır. Matematiksel olarak genel İHL'lerden mezun olanların genel iletişim beceri düzeyleri ve alt kategorideki iletişim beceri düzeyleri Anadolu İHL, genel lise ve diğer

kategorisindeki lise türlerinden daha düşüktür. Yine Anadolu İHL'den mezun olan öğrencilerin hem genel iletişim beceri düzeyleri hem de alt kategorideki iletişim beceri düzeyleri matematiksel olarak genel İHL, genel lise ve diğer kategorisindeki lise türlerinden mezun olanlardan yüksektir. Katılımcıların iletişim beceri düzeyleri ile lise türleri arasındaki hem matematiksel hem de istatistiksel analiz sonuçlarına göre genel İHL'lerden mezun olanların iletişim beceri düzeylerinin her kategoride Anadolu İHL'lerden özellikle genel liselerden mezun olanlardan düşük olması kayda değer bir bulgudur. Aslında İHL müfredatını, özellikle Hitabet dersinin müfredatta yer almasını göz önüne aldığımızda (<http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14>) İHL'lerden mezun olanların iletişim becerileri açısından genel liselerden mezun olanlardan daha avantajlı olması beklenmektedir. Ancak araştırma sonucuna göre iletişim beceri düzeylerinin her kategoride genel liselerden düşük olmasını inceleyen çok yönlü ve farklı örneklem gruplarında yapılacak araştırmalara ihtiyaç vardır.

Araştırma bulgularına dayanarak, farklı İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilere ve halen çeşitli görevlerde mesleğini icra eden İlahiyat Fakültesi mezunlarına yönelik bu türden çalışmaların artarak gerçekleştirilmesi, İlahiyat Fakültesi öğrencilerine lisans sürecinde iletişim becerileri ile ilgili daha kapsamlı ve uygulamalı eğitim verilmesi önerilmektedir. Araştırma bulgularına dayanarak ileri sürülen önerilerden biri de, İHL öğrencilerinin iletişim becerilerini incelemeye yönelik araştırmaların yapılmasıdır.

Kaynakça

- Balcı, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*. 5. Baskı. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Baykara-Pehlivan, K. (2005). Öğretmen Adaylarının İletişim Becerisi Algıları Üzerine Bir Çalışma. *İlköğretim-Online*, 4 (2), 17-23.
- Certel, H. (2008). Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişim Engelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 127-158.
- Cüceloğlu, D. (2001). *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- Dilekman, M., Başçı, Z. ve Bektaş, F. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 223-231.

- Ege, R. (2015). Din Hizmetlerinde Rehberlik. Recai Doğan, Remziye Ege (Editörler), *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim* (ss. 47-54). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Elkatmış, M., Ünal, E. (2014). Sınıf Öğretmeni Adaylarının İletişim Beceri Düzeylerine Yönelik Bir Çalışma. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 107-122.
- Ev, H. (2015). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Yeterlikleri Bağlamında İlahiyat Fakülteleri ve Öğretmen Yetiştirme Sistemini Yeniden Yapılandırma. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (4), 83-100.
- Gülbağçe, Ö. (2010). K. K. Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 12-22.
- Görmüş, A. Ş., Aydın, S. ve Ergin, G. (2013). İşletme Bölümü Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Cinsiyet Rollerine Bağlamında İncelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV (1), 109-128.
- Hökekleli, H. (2006). Günümüz İletişim Teknikleri ve Dini İletişim. Hayrullah Köken (Der.), *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik* (ss. 205-232). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kadalkal-Dölek, A. (2015). *Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karabulut-Yaldız, H. (2010). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretmenlerinin Kendi Algılarına ve Meslektaşlarına Göre İletişim Becerileri Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, M. (2016). Sosyolojik Perspektiften İletişim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (57), 626-648.
- Kaya, M., Turan, İ. (2013). İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Lisesi Son Sınıf Öğrencilerinin Din Görevliliğine İlişkin Mesleki Yeterlilik Algıları (Samsun İli Örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34, 5-36.
- Keyifli, Ş. (2013). Cami İçi Din Eğitimi ve İletişimi Süreci Olarak Hutbeler. *Ekev Akademik Dergisi*, 17 (55), 71-88.

- Koca, M. (2014). *Din Görevlilerinin İletişim Becerileri Konusunda Cami Cemaatinin Algıları ve Beklentileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocayörük, E. (2011). *Etkili İletişim Becerileri*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Koç, A. (2016). *Din Eğitiminde Etkili İletişim*. İstanbul: Rağbet Yayınevi.
- Koç, B., Terzi, Y. ve Gül, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri İle Kişilerarası Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4 (1), 369-390.
- Korkut, F. (1996). İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeğinin Geliştirilmesi: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışmaları. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2 (7), 18-23.
- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere Yönelik İletişim Becerileri Eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 143-149.
- Korkut-Owen, F., Bugay, A. (2014). İletişim Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 51-64.
- Köylü, M. (2003). *Psiko-Sosyal Açından Dini İletişim*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Özer, D. (2011). *Etkili İletişim Becerilerinin Sosyal Hayata Uyum Sağlamadaki İşlevi: Fırat Üniversitesi Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağlam, İ. (2009). İletişim ve Sosyal Etkinin Dini Davranış Oluşumundaki Roller. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 7 (18), 81-105.
- Şimşek, E. (2013). *Hayat Boyu Öğrenme, İdealler ve Gerçekler (Camilerde Kur'an Öğretimi Programı Erzurum Örneği)*. Ankara: Akasya Yayınları.
- Tepeköylü, Ö., Soytürk, M. ve Çamlıyer, H. (2009). Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (BESYO) Öğrencilerinin İletişim Becerisi Algılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, VII (3), 115-124.
- Üstünel, G. (2011). *Etkili İletişim Becerileri ve Beden Dili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- 30 Ocak Pazartesi 2017 tarihinde <http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari/icerik/14> adresinden erişildi.
- 2 Mart Perşembe 2017 tarihinde <http://eobs.atauni.edu.tr/Default.aspx> adresinden erişildi.